

FIGYELŐ

Az Országos Széchényi Könyvtár Nyomtatványtára a háború utolsó évében és az ostrom után.

A légitámadások valószínűségének megnövekedésével 1944 tavaszán az Országos Széchényi Könyvtár, — így annak gerincét kitevő Nyomtatványtár anyagának jelentős része a Nemzeti Múzeum Tanácsának határozata alapján a Könyvtár védettebb földszinti helyiségeibe helyeztetett át. A költözés végrehajtása után a helyiségek ablakait homokzsákokkal torlaszolták el.

Az áthelyezett könyvek mennyisége az Osztály anyagának mintegy ötödét tette ki és a következő anyagot ölelte fel: Levitettek az összes hungarica szakok, válogatott értékesebb anyag egyéb szakokból és Könyvtárunk numerus currens szerint felállított részeiből, a fontosabb, nehezen kiegészíthető sorozatok, a JUSTH-, KISFALUDY-, KOSSUTH- és MADÁCH-könyvtár anyaga, az editiones rariores csoportja s végül a fontosabb kézikönyvek biztosítására az olvasótermi segédkönyvtár egész terjedelmében. — Bár mindezek után még nagyon sok értékes anyagunk maradt raktárainkban a rendelkezésre álló földszinti helyiségek férőhelye több anyag befogadására — a Könyvtár egyéb osztályai elsőrendűen fontos anyagának elhelyezése mellett — nem volt képes.

Az Osztály anyagát 3—4 egymás előtti könyvsor elhelyezésére alkalmas nagyon stabil állványokra raktuk, melyek polcait Schlick—Vajda rendszerű vasállványozású termünk polcai szolgáltatták. Ez az állványozás lehetővé tette, hogy az Osztály leköltöztetett könyvanyaga legnagyobb részében teljes rendben álljon, egyedül a magyar szépirodalmi szak (P. O. Hung.) 130 folyóméterre terjedő anyaga maradt más férőhely híján egy tömegbe rakva.

Mínthogy azonban az Osztály kellő mennyiségű üres polccal nem rendelkezett, a vasterem anyagának egy részét át kellett költöztetni a fabútorzatú termekbe. Így az Osztály biztonságba helyezett anyagán kívül, még jelentős könyvtömegeket kellett megmozgatnunk. Az Osztály öt hivatali szobájának bútorzata a raktártermekben nyert elhelyezést, a feldolgozatlan anyaggal együtt. Ugyanitt helyezkedett el az Osztály személyzetének nagy része rendszeres munkára kevésbé alkalmas körülmények között. Az Osztály megmaradt két földszinti szobájába ugyancsak féltendő katalógusainkat zsúfoltuk a személyzet kisebb részével.

Feldolgozó munkáról néhány hónapig úgy sem lehetett szó. A költöztetés, az anyag rendezése és felállítása 1944. március 20-ától augusztus elejéig tartott. Később már csak kevés anyagot vittünk le közvetlenül az ostrom előtt a pincébe.

Az augusztusban megindult feldolgozó munkát sikerült azután, ha csökkentett menetben is decemberig fenntartani. A Könyvtár, így a Nyomtatványtár helyiségei január elsején váltak használhatatlanná. Az épület környékének bombázása következtében újév napjának delére kitépett ajtó- és ablakfélfák, betört ablakok légnyomástól feldúlt íróasztalok képe tárult a benntartózkodók szeméi elé. Január 6-ikának estéjén belövés érte az Osztály egyik földszinti szobáját, melyben a Hírlaptár anyaga volt elhelyezve. Ekkor derült ki, hogy milyen hasznos szolgálatot tesz a homokzsáktorlasz. Nemcsak hogy a szobában elhelyezett anyag teljes egészében sértetlenül maradt, de épek maradtak az ablak tengelyében álló szekrény üvegajtói is. E belövés tanúsága arra indította az épületben tartózkodó személyzetet, hogy a homokzsáktorlasz nélküli szobában elhelyezett új helyrajzi katalógust, valamint a régi numerus currens helyrajzi naplót — a könyvtári ügymenet legfontosabb dokumentumait — egyik homokzsáktorlasszal ellátott szobába vigye át. Bár az Osztály területe — raktárai és földszinti helyiségei egyaránt — több belövést nem kaptak, ez az intézkedés véletlenül nagyon is szükségesnek bizonyult. Az ostrom folyamán ugyanis három hivatalos helyiségünk vagy egy hétre istállóvá alakult és az állvány polcai, melyen új helyrajzi katalógusunk állott, kiberultak a lóalomba. Az istállóvá alakított könyvtári szobákban érte az Osztály könyvanyagát tömegre a legnagyobb károsodás. A feldolgozás alatt álló könyvek az állványokról, félretolagott vagy felfordított íróasztalokról leestek. Mintegy 500 könyvet ért ez a sors, nagyobb részük nem szenvedett komolyabb kárt, mintegy 150 könyv azonban használhatatlanná piszkolódott. Szerencsére nagyobb értékű vagy nehezen pótolható könyv nem volt közöttük. Ettől a sorstól menekedett meg az egész más megfontolások miatt elvitt új helyrajzi naplónk, melynek pusztulása viszont pótolhatatlan veszteséget jelentett volna a könyvtári ügymenet szempontjából.

A hivatali helyiségek istállóvá alakítása így is jelentős károkat okozott katalógusainkban. Kiberult a decimális szakkatalógus 29-es, összehasonlító vallástudományi szakja. A rekonstrukció szempontjából még ennél is nehezebb feladatot jelent, hogy a munkasztalokon cédularendezőkben elhelyezett új kartotéklapok az íróasztalok felborítása folytán hasonló sorsra jutottak.

A Nyomtatványtár anyagát ért károk az ostrommal nem zárultak le. Csőrepedés következtében a kutatóhelyiség segédkönyvtárának mintegy száz kötete, köztük a Bibliothèque Nationale katalógusának több kötete szenvedett kisebb-nagyobb kárt a sugárban leömlő víztől. A csőrepedés szerencsére nappal történt, úgyhogy a romeltakarítással foglalkozó személyzet észrevette és a könyvanyagot a veszélyeztetett területről elhúzta. Ugyancsak átnedvesedés következtében pusztult el néhány, számszerint 6 pincében elhelyezett könyvünk, közöttük, sajnos, az Acta Sanctorum (Páris—Róma 1865—1910.) sorozatának 54. kötete. Ezenkívül kisebb lövedékek, repeszdarabok felsértettek néhány kötést, átlóttak néhány könyvet. Pontos számuk megállapítása csak a Nyomtatványtár egész anyagán darabról-darabra haladó revízió után lesz lehetséges. A revízió fogja meg-

mutatni azt is, nem történtek-e könyvlopások abban az időben, amikor a könyvtár kidőlt ajtajai következtében éjjel-nappal tárva nyitva volt. Számolni kell kikölcsönzött anyagunk csonkulásával is. A háborús események következtében magánosoknál és tudományos intézetekben egyaránt kallódott el könyvanyagunk. Bár a viszonyok konszolidálódásával a kölcsönző állomás azonnal végrehajtotta külső használatra adott könyveink reklamálsát, az elveszett anyagról nincs még teljes képünk, de nagy számról már csak könyvkölcsönzésünk korlátozottságánál fogva sem lehet szó. E csoportba kell számítani az ostrom óta előfordult néhány kényszerűleg kiadott könyvet. Ez az anyag teljes egészében elveszettnek tekinthető. Egészében — bármennyire is sajnálatos könyvanyagunk károsodása — Osztályunk nagy veszteségekről nem beszélhet. A teljesen elpusztult vagy elveszett könyvek száma eddigi ismereteink szerint 300—350-re tehető és ezek legnagyobb részének pótlása is remélhető. A többi megsérült könyvünk új kötéssel vagy tisztítással helyreállítható.

Nagy veszteségről kell beszámolni azonban az Osztály bútorzati és irodai felszerelésében. Írógépeinkből 1 Royal és egy portable Remtor elveszett, az asztalfiókok nagy részét összetörték vagy ellopták benne a tartalékolt és használatban lévő írószerekkel. Megrongálódtak a könyvszekrények zárai, összetört üvegezésük legnagyobb része. Adrema-gépeink sértetlenek maradtak. Alapos kitisztítás után használatba vehetők voltak.

A helyreállítási munkálatok már január végén megindultak. A könyvtár Pesten tartózkodó tisztviselői a harcok elcsendesedése után azonnal jelentkeztek és sorra véve a helyiségeket a romeltakarítás munkájához láttak. A helyiségekben vakolat, üvegcserep, szekrényekből és íróasztalokból kiszórt könyv, katalóguslap, ablakon át berepült repeszdarab, göröngy összevissza borította a padlót. A raktárakban még a légnomástól és rázkódástól ledőlt könyvsorok tömege hevert a legnagyobb rendetlenségben, úgyhogy a szemlélőben az a kérdés ébredt fel, lesz-e még ebből a siralmas könyvhalmazból valaha könyvtár? A legszomorúbb látványt az Osztály területén az istállónak használt helyiségek nyújtották, ahol a könyvek és katalóguscédulák az alom szalmájába és piszkába keveredtek. A katalógusrekonstrukció munkájának könnyítésére az alomból nemcsak a könyveket és könyvtöredékeket szedtük ki, hanem a katalóguscédulákat is, hogy a a romeltakarítás után rendezve támpontul szolgáljanak a szükséges pótlásokhoz. Hogyan történjék ez a katalógus kiegészítés? Megmaradt-e minden cédula? Nem kallódott-e el közülök akár csak egy pár darab is? Hiszen a könyvek, melyeknek katalóguscédulája elveszett, könyvtári használat szempontjából nemlétezőnek tekinthetők.

Ez a katalógusrekonstrukció a legnehezebben megoldható problémája az Osztály háború utáni feladatainak. A decimális szakkatalógus összenasonlító vallástudományi szakját helyreállítani a könnyebbik feladat. Erre már minden előkészület megtörtént. Egyrészt a szak összeszedett céduláit a könyvtári jelzet szerint rendezve egy fiókba gyűjtöttük. Másrészt a helyrajzi naplókából és sorozati katalógusból kiírtuk az összes összehasonlító vallástudományi szakba tartozó könyvek jelzetét. Az összeírt jelzeteket összevetjük a szak összeszedett céduláinak könyvtári jelzeteivel és

a hiányzó vagy bepiszkolódott cédulákat az adréma-nyomógép üzembehelyezésekor az Osztály sértetlenül maradt lemeztárának igénybevételével újra elkészítjük. Ezzel az eljárással a szak hiánytalanul helyreállítható lesz.

Nagyobb gondot okoznak a legutoljára feldolgozott könyvek rendezés alatt állott, beosztatlan cédulái. Itt, az önálló művek esetében ismét a helyrajzi katalógus jöhet segítségünkre; az utolsó napok, biztonság kedvéért — mondjuk — az utolsó két hét feldolgozott anyagát kell átvizsgálni abból a szempontból, hogy a kijelölt cédulák helyükön vannak-e minden katalógusban. Az ugyancsak jelzetrendbe rakott összeszedett cédulák segítségével remélhető, hogy a katalóguslapokban mutatkozó hiányok megállapíthatók és pótolhatók lesznek.

Sokkal nehezebb feladat lesz a sorozatok ilyentérszerű céduláinak hiánytalan helyreállítása, pedig épp az utolsó munkanapokban nagyrészt sorozati anyagot dolgoztunk fel. Ennél az anyagnál a sorozati cédulák beosztása után nem tudjuk megállapítani, hogy melyik sorozat milyen kötete állott feldolgozás alatt. Itt egyedül az összeszedett cédulákra támaszkodhatunk. Ezek alapján előkeressük a sorozati katalógus megfelelő céduláit, melyek feltüntetik, hogy milyen katalógusba, hová osztottunk be cédulát. Az összeszedett cédulák azonban egyáltalán nem biztosítják, hogy minden ezidőben feldolgozott munka cédulája előkerült-e. Véletlen szerencse folytán az utolsó négy sorozati nap adrémalemez anyaga a Bibliográfiai Központ számára készülő lenyomatok miatt még nem osztatott be a lemeztárba. Ezeket a cédulahiányokat megállapítására igénybevehetjük. Katalógusaink kiegészítése ezen a ponton azonban bizonyára nem lesz tökéletes.

Osztályunk háborús károsodásának ezen területe igazolja egyik sorozat-katalogizálás kérdésével foglalkozó munka¹ szellemes megállapítását, hogy a sorozatok a könyvtár intézményének betegállományát képezik. Igazolja egyszersmind egyes könyvtárak azon eljárását, hogy az önálló kötetekből összetett úgynevezett részcímes sorozatok egyes köteteit önálló munkák között külön-külön jelzettel állítják fel és csupán katalógusban tartják nyilván az egy sorozati cím alatt megjelent köteteket. Ezt az eljárást a könyvtártani irodalom még nem hagyta jóvá és a könyvtárosok nagyrésze idegenkedve fogadja. Ez az idegenkedés emlékeztet arra a megütközésre, mellyel egy jó félszázad előtt a könyvtártani irodalom a numerus currens szerinti felállítását fogadta.² Ahogy az akkori könyvtáros nem tudta elképzelni, hogy egy szakba tartozó könyvek ne sorakozzanak helyileg is egy csoportba, képtelen gondolatnak látszik a legtöbb mai könyvtárosnak, hogy egy sorozat tagjai a könyvtár különböző helyein álljanak. Ha még meggondoljuk, hogy az újabb könyvtártani irodalom nyomán számos könyvtár az azonos címmel periodikusan megjelenő kiadványokat (évkönyvek, naptárak stb.) az úgynevezett részcímnélküli sorozatokat a folyóiratok között kezeli, akkor láthatjuk, hogy a sorozatok

¹ SCHWIDETZKY, GEORG: Deutsche Amtdrucksachenkunde, Leipzig, 1927.

² KUDORA KÁROLY: Könyvtártan. Bp., 1892.

munkahelye a könyvtárak „betegszobája“ a szállítmányokban megjelenő anyagra és a nem egyszerre megjelenő többkötetes művekre korlátozható.

A romeltakarítás befejeztével április közepén megkezdhettük könyvanyagunk visszaszállítását. A munkát a könyvtár tisztviselői karának nagy része és időről-időre altisztjeink végezték, amennyiben ők többnyire más munkára rendeltettek. A helyviszonyok szerint váltakozva, hol a Hírlaptár, hol a Nyomtatványtár anyagát költöztették. Augusztus elejétől kezdődőleg internáltakból álló külső segítséget vett igénybe a Könyvtár, részben a munkamenet gyorsítása, részben az erős munkától megvisselt személyzet tehermentesítése miatt. Október elejére sikerült a Nyomtatványtár egész megbolygatott rendjét helyreállítani, sőt a szükségessé vált anyagát csoportosításokat végrehajtani. A visszaköltöztetést nagyon megkönnyítette, hogy a földszinten elhelyezett anyagunk egy jelentéktelen résztől eltérően teljes, rendezben állott, a stabil állványzaton a rázkódás következtében semmi rendetlenség nem keletkezett. Az ablakok homokzsák torlasza pedig a légnymás és repeszdarabok kártevéseitől megvédte a mögötte elhelyezett könyveket.

Mindezek után az Osztály munkamenetének a helyreállításához látunk. Ehhez az első lépés az volt, hogy a különböző munkaállomásokon a múlt év végén elakadt és egymással összekeveredett könyvek mind-egyikéről megállapítottuk, hogy melyik állomáson szakadt meg a feldolgozás menete és a könyvanyagot szétválasztva visszaszámoltattuk a megfelelő munkahelyre. Rendeztük az időközben felgyülemlett nagymennyiségű új gyarapodású könyveket és megkezdtük feldolgozásukat. Minthogy az adrema-gépek akkor még nem voltak használhatók, minden készülő címfelvetelről másolatot készítettünk, hogy legalább egy ideiglenes betűrendes katalógus álljon rendelkezésünkre. A normális munkamenet visszaállítása 1946 tavaszára volt elérhető közel másfél éves megszakítás után.

GORIUPP ALISZ.

A Magyar Könyvszemle az Egyesült Államokban.

Ismeretes az, hogy a *Magyar Könyvszemle* számai egyes észak-amerikai címekre a második világháborút megelőző években jártak, elsősorban az Országos Bibliográfiai és Könyvforgalmi Központ nemzetközi kiadványcseréje keretében. Így eljutott a Magyar Könyvszemle a new-yorki Magyar Információs Könyvtárba is (Hungarian Reference Library). Azt azonban még a szerkesztők sem tudták, hogy a Magyar Könyvszemle cikkei milyen hatalmas amerikai szakközönséget értek el. E rövid kis beszámoló írója a new-yorki H. W. Wilson könyvkiadó megbízásából angol nyelven ismertette a Magyar Könyvszemle 1937—1940. években az Egyesült Államokba eljutott számainak egyes cikkeit. Ezen ismertetések a nevezett cég *Library Literature* című kiadványának 1936—1939. évek könyvtári irodalmának anyagát összefoglaló kötetében, illetve ugyanezen kiadvány 1940. évi kötetében jelentek meg. Mielőtt az ismertetések részleteire térnénk, nem lesz érdektelen néhány szót szólni magáról a kiadóról. A H. W. Wilson Company, melynek irodái és nyomdája New York

egyik északi elővárosában van, az Egyesült Államok legnagyobb speciális kiadója. A cég specialitása indexek és reference szakmunkák kiadása, melyek közül csak néhányat említünk: *Readers' Guide to Periodical Literature* (folyóirat irodalom mutatója az olvasó számára), *Cumulative Book Index* (Összesített könyv-index), *Book Review Digest* (folyóiratokban megjelent könyvismertetések összesítése), *Standard Catalog for Public Libraries* (közkönyvtárak standard jegyzéke), *International Index to Periodicals* (nemzetközi folyóirat index), *Agricultural Index* (mezőgazdasági bibliográfia), *Catholic Periodical Index* (Katolikus folyóiratok összesített mutatója), stb., stb. A Wilson-cég a *Library Literature*-ön kívül összesen 20 állandóan megjelenő kiadványt ad ki, melyek mind a könyvtárosok, illetve olvasók kényelmét szolgálják. Az Egyesült Államok gigantikus könyvtár kultúrája teszi lehetővé azt, hogy ilyen kiadványok kiadásával jelentős anyagi hasznot felmutató kereskedelmi vállalkozás foglalkozzék s ne legyenek ötletszerű és köztámogatásra szoruló vállalkozások mostoha gyermekei. E beszámoló írója járt a Wilson-cég modern munkatermeiben, ahol nagyszámú állandóan foglalkoztatott tudományos tisztviselőnő (mert az alkalmazottak nagyrésze nő) gárda végzi a különböző bibliografiák és indexek anyagának összeállítását. A kiadvány szerkesztőinek elvi álláspontja szerint csak olyan kiadványok anyagát veszik fel az egyes jegyzékekbe, melyek a cég saját könyvtárában ténylegesen megtalálhatóak. Ezen elv tekintetében legfeljebb csak annyi engedélyt tesznek, hogy elvértve olyan kiadványokat is analizálnak, melyek valamely más amerikai könyvtárban megvannak. A szerkesztő, Miss Marian Shaw magyarázata szerint erre azért van szükség, hogy az indexek olvasói kívánságára az eredeti példányok is rendelkezésre álljanak.

De lássuk, hogy mily mértékben szerepelt a *Magyar Könyvszemle* a *Library Literature* köteteiben. Az 1936—1939. évek könyvtári irodalmát összefoglaló kötetben a Magyar Könyvszemle 39 cikke nyert említést, összesen 2929 szónyi terjedelemben. Ezek között természetesen vannak olyanok, melyek pusztán címükkel szerepelnek. A hosszabb ismertetések közül kiemeljük a következőket: GÁBRIEL ASZTRIK: A középkori kéziratok identifikációja és lokalizációja (1937); SÁRKÁNY OSZKÁR: Újkori kéziratok katalógizálásáról (1939); NAGY ZOLTÁN: A modern magyar könyvillusztráció (1937); FITZ JÓZSEF: A könyvtár gyűjtőköre (1937); CSAPODI CSABA: Könyvtárosképzés Németországban (1937); MARKAI LASZLÓ: Könyvek, gyűjtők, könyvtárak (1937); VARGA ZSIGMOND: A régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége (1937); HODINKA LÁSZLÓ: A mai francia könyvtárosképzés (1937); DRESCHER PÁL: Nagyvárosi népkönyvtárak (1937); DOMANOVSKY ÁKOS: Index-katalógus, címszavas katalógus (1937); VARGA OTTÓ: Régi egyházi könyvtárak (1937); PASTEINER IVÁN: Az egyetemi könyvtárak (1937); KELÉNYI B. OTTÓ: A könyvtár a várostörténeti kutatás szolgálatában (1937); BISZTRAY GYULA: A falusi népkönyvtárak (1937).

A *Library Literature* 1940. évi kötetében 17 cikket körülbelül 2500 szónyi terjedelemben ismertettünk. Ezek közül megemlítjük a következőket: WITZMANN GYULA: Elvi közös alapok a különböző szakrendszerek-

ben (1940); HARASZTHY GYULA: Az Egyetemi Könyvtár modernizálása (1940); TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Versbe szedett XVIII. századi könyvtár (1940); GRONOVSZKY IVÁN: Fotokópia és mikrofilm (1940); MOKCSAY JÚLIA: Hírlapnyilvántartások (1940); GÁSPÁR MARGIT: Felvidéki és Kárpátaljai könyvgyűjtés (1940); TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Hogyan csaltak régen a könyvtárosok? (1940); GÁRDONYI ALBERT: A magyar könyvtárpolitika kezdetei (1940); KÁPLÁNY GÉZA: A dokumentáció és a könyvtárak (1940); PANKA KÁROLY: A külföldi államok között fennálló könyv-csereviszony (1940); VARGA SÁNDOR FRIGYES: A tarka színek szerepe a könyv külső köntösén (1940).

E sorok írója a legnagyobb örömel végezte a magyar folyóiratok (t. i. a *Magyar Könyvszemle*n kívül a *Levéltári Közlemények*) cikkeinek ismeretetését, mert kellőképpen fel sem becsülhetjük annak jelentőségét, hogy könyvtári irodalmunk ilyen fórumon jelentkezhetett. Mondanunk sem kell, hogy mindez a Könyvszemlének egy fillérnyi anyagi áldozatba sem került, ami viszonyaink között nem megvetendő körülmény. Reméljük, hogy most ismét mód fog nyílni arra, hogy folyóiratunk a Wilson kiadványokon keresztül az amerikai könyvtáros társadalom szeme elé kerülhessen.

SZENTKIRÁLYI JÓZSEF.

Az 1941. év magyar könyvészete.

A magyarországi nyomdák és egyéb sokszorosítóvállalatok 1941. évi kötelespéldányszolgáltatása és nyomtatványaik (könyvek, hírlapok, folyóiratok, térképek, zeneművek) címjegyzéke. Az Országos Széchényi Könyvtár kiadása. Bp. 1944. (Magyarország Évi Könyvészete. Szerk. Droszt Olga. 6. köt.)

Szellemi életünk írásbeli megnyilatkozásainak számontartása és ellenőrzése szempontjából oly nélkülözhetetlen szerepet játszik a Magyar Könyvészet, hogy nem lehet elég sokszor és elég nyomatékosan felhívni rá a figyelmet s jelentőségét fokozni a köztudatban.

Ha legutóbbi — 1938—39—40. évi — nemzeti bibliográfiáinkat „hatalmas“ és „vaskos“ köteteknek neveztem,* úgy ezt a legfrissebb kötetet monstrozusnak kell titulálnom. Az 1941. év Magyar Könyvészete nem kevesebb mint 1001 lapra terjed! Igaz, hogy ebben a 63 ívben benne van a nyomdák jegyzéke, a hírlapok és folyóiratok kiadásában beállott változások kimutatása, továbbá a térképek és zeneművek jegyzéke is s 40 lapot foglal el csak a címekben előforduló nevek és társszerzők névmutatója, — de így is 740 lapot tölt ki pusztán a könyvcímek felsorolása. Beteges túltengése a nyomdaiparnak, a mennyiség aggasztó elhatalmasodása a minőség felett!

Lássuk az egyes fejezeteket a kötet logikus beosztása szerint:

I. A magyarországi nyomdák és sokszorosító-vállalatok jegyzéke. Összeállította B. Szollás Ella dr.

1941-ben Magyarország területén 278 városban 1150 nyomda és sokszorosító-vállalat működött; ebből Budapestre 389, vidékre 761 esett.

* Három év magyar könyvészete. (M. Könyvszemle, 1944. II—IV. füzet.)

Az 1150 nyomda összesen 84.802 kiadványt hozott napvilágra.

A nyomdai termelés megoszlása a nyomdatermékek faja szerint a következő (zárójelben különválasztva a budapesti és a vidéki termelés adata): könyv 10.614 (7036, 3578); különlenyomat 2481 (2011, 470); hírlap és folyóirat 1455 (821, 634); zenemű 2004 (1979, 25); térkép 192 (179, 13); aprónyomtatvány 68.056 (19.367, 48.689).

Beszédes számok! Mindenekelőtt megállapítható, hogy a növekedés 1940-hez viszonyítva 21.762. E jelentős többlet magyarázata egyfelől abban rejlik, hogy a Délvidék visszacsatolása következtében nyomdánk száma tovább emelkedett 37-tel (figyelemreméltó, hogy az egyik délvidéki nyomdánk még 1800 előtt keletkezett!); másfelől pedig abban, hogy a többi visszacsatolt terület nyomdái is lelkiismeretesebben teljesítették kötelespéldány-szolgáltatásukat, mint a korábbi években. Hiszen egyedül az erdélyi nyomdák 7107 kiadvánnyal küldöttek be többet, mint 1940-ben.

A sajtótermékek évi 84.802-re szaporodott számát első tekintetre túlméretezettnek, egy szemértékét veszttel s lehetőségeit illetőleg teljesen megzavart társadalom beteges produkciójának kell nyilvánítanunk. „Tűzbe felét és újra felét!” kiáltanók legszívesebben Kazinczyval, ha nem sajnálnánk az elpocsékolt drága papírost. Azért hát inkább azt javalljuk: tartalékolni felét és újra felét a rendelkezésre álló papírkészletnek, s szigorúbban, gondosabban, gazdaságosabban bánni a papírhengerekkel, ahelyett, hogy a telhetetlen gépeket esztelenül tömnénk velök. A nyomtatványok műfaji és minőségi vizsgálata a továbbiak során kellőleg indokolja majd papírgazdálkodási nézeteinket.

A fenti szám adatok még két tanulságos megfigyelést nyújtanak. Az egyik az, hogy a fővárosi és a vidéki nyomdák száma kb. fordított arányban van könyvtermésük számával: a 389 budapesti nyomda ugyanis 7036 könyvet, a 761 vidéki nyomda viszont 3578 könyvet hozott létre. Másik megfigyelésünk az, hogy a sajtótermékek értékrendjében legkevésbé fontos ágat, az aprónyomtatványokat túlnyomó többségben a vidéki nyomdák szolgáltatják: 68.056-ból 48.689-et, vagyis 71.5%-ot.

Részletes elemzést elsősorban a könyvek és különlenyomatok érdemelnek. Ezeknek összes száma 13.095 (1840-nel több mint 1940-ben), lapszámuk 1,249.508. (Szerintünk kb. 5000 drb lett volna az egészséges könyvtérszám.) Feltűnő a magyarnyelvű könyvek s különlenyomatok szinte kizárólagos száma: 12.394. A többi 701 mű nyelvek szerint így oszlik meg: német 350, olasz 72, latin 55, francia 50, angol 47, román 46, szlovák és ruszin 36, horvát 11, egyéb 34.

Az 1941. évi Magyar Könyvészet is — mint mindenik előző kötet — hoz valami hasznos újítást vagy kiegészítést. Ezúttal először kapjuk a nyomdákön és sokszorosítóvállalatokon felül a magyarországi kiadóvállalatok jegyzékét is. Ez a jegyzék magában foglalja mindazokat a budapesti és vidéki kiadókat, amelyeknek megalakulását, létezését Budapesten a polgármesteri hivatal, vidéken az alispáni hivatalok, mint arra illetékes közegek, az Országos Széchényi Könyvtárnak bejelentették. A jegyzék — összegezésem szerint — Budapesten 154 könyvkiadót (ebből 70 jogi személy, 84 magánszemély), vidéken pedig 18 (11, 7) könyvkiadót tart

nyilván. (Szeretnők, ha ezeket a számszerű kimutatásokat a legközelebbi kötetből kezdve készen kapnánk a szóbanlevő fejezetben.) Milyen tanulságos volna és a kiadói hivatás-teljesítés igazolása szempontjából milyen perdöntő, ha egy olyan fejezettel is lehetne gazdagítani a kitünő Magyar Könyvészetet, amely a könyvtermést mennyiség és minőség szerint külön is részletezné — kiadókként. Hadd különíthesse el bárki a búzát a pelyvától!

II. *A Magyarországon megjelent könyvek jegyzéke.* Összeállította dr. Droszt Olga.

Ez a fejezet a tulajdonképpeni könyvészeti rész, ez adja a munka dandárját. Betűrendbe sorolt könyvek rengetege! Csak nagy türelemmel s ügyszeretettel lehet keresztülhatolni rajta. De túljutottunk már a „száraz” statisztikai adatokon; most gyérünk egy kis kedvünkre való kirándulásra, cserkészni a rengetegben, hegyen-völgyön, árkon-bokron, klasszikuson és tintakulin, remekművön és ponyván keresztül!

Vegyük számba mindenekelőtt a tömegcikkeket, a legtöbb lapszámot igénylő vezérszók szerint: 54 lapnyi felsorolással az Iskolai értesítők vezetnek; a leggazdagabb további vezérszók a következők: Zárszámadások: 35 lap, Magyar: 23 lap, Budapest: 11 lap, Jegyzőkönyvek: 9 lap, Erdély és Országos: 5—5 lap, Debrecen, Szeged: 4—4 lap, Jelentés, Jog, Pécs: 3—3 lap, míg az Ipar, Légmentes, Nép, Olvasókönyv és Zsidó vezérszók 2—2 lapra terjednek. A nyilasokkal önreklámjuk és az ellenpropaganda mindössze 6 kiadványban foglalalkozik. A Miniszterelnökség 4 rendelettel, a Földművelésügyi minisztérium 31, a Honvédelmi minisztérium 5, a Külügy 4, a Belügy- és a Kultuszminisztérium 3—3 kiadványt nyúl szerepel.

*

Amilyen lehangoló látvány a betegesen felduzzasztott sajtó-produkció, olyan örvedetes jelenség másrészt, hogy a közelmulthoz képest emelkedett az értékes sorozatok és klasszikus-kiadványok száma. A teljesség igénye nélkül felsorolom azokat a gyűjteményes munkákat, amelyek tudományos és irodalmi életünket kétségtelenül becses és hasznos könyvekkel gyarapították. (Zárójelben az illető sorozatok 1941. évi újdonságainak száma s néhány jelesebb darabja): *Athenaeum Olvasótára* (7, BABITS, JUSTH ZSIGMOND, MÓRICZ Zs., ZILAHY LAJOS), *Balassa Bálint Könyvtár* (Egyet. Nyomda kiad., 6, Új olasz költők, Betlehemes játékok), *A Bessenyei Társaság Kiadványai* (Nyiregyháza, 7), *Bolyai Könyvek* (12, JANKOVICH FERENC, KODOLÁNYI, TAKÁTS GYULA, VERES PÉTER), *A budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem kiadványai* (26), *A Búvár Könyvei* (Franklin, 4, COLERUS, FRANCÉ), *A debreceni tudományegyetem kiadványai* (39), *A Dunántúli Szemle Könyvei* (Szombathely, 14), *Erdélyi Tudományos Füzetek* (10, SZABÓ T. ATTILA, BÍRÓ VENCEL, BÍRÓ SÁNDOR stb.), *A Janus Pannonius-Társaság Könyvtára* (Pécs, 6), *Kétnyelvű Klasszikusok* (Officina, 2, Homéroszi himnuszok, Latin költők), *Kincsestár* (Magyar Szemle Társaság, 7, FÁBIÁN ISTVÁN,

SZILBER JÓZSEF, M. ZEMPLÉN JOLÁN, LUKÁCS KÁROLY, BULLA BÉLA, KOLTAY-KASTNER JENŐ, SÖTÉR ISTVÁN), *A kolozsvári tudományegyetem kiadványai* (12), *Madách Könyvtár* (3, PIRANDELLO, SZTANISZLAVSZKI, STRINDBERG), *Magyar Irodalmi Ritkaságok* (VAJTHÓ LÁSZLÓ és az Egyet. Nyomda hézagpótló sorozata, 6, BESSENYEI, FÁY ANDRÁS, stb.), *Magyar Írók* (szerk. ECKHARDT SÁNDOR, Franklin, 4, BÓKA LÁSZLÓ: Vajda János, ECKHARDT SÁNDOR: Balassa Bálint, SCHÖPFLIN ALADÁR: Mikszáth, SÖTÉR ISTVÁN: Jókai), *Magyar Könyvek* (Franklin, 7, VÖRÖSMARTY, ARANY, PETŐFI, TOMPA, GYULAI), *Magyar Könyvtár* (szerk. RADÓ ANTAL, Lampel, 1: ARANY: Toldi estéje; egyetlenegy füzet, pedig évente száz füzet is kevés volna ebből a veszendőbe ment sorozatból!), *A Magyar Szemle Könyvei* (1: Mi a magyar?), *A Magyar Tudományos Akadémia kiadványai* (7, Almanach, Tagajánlások, 2 emléksbeszéd s végül 3 tanulmánykötet GYÖRGY LAJOS, PAPP FERENC és SZINNYEI FERENC tollából; ezeken felül még néhány szövegkiadás), *Magyarságismeret* (Franklin, 1, ERDEI FERENC: A magyar paraszttársadalom), *Minerva és Minerva-Könyvtár* (szerk. THIENEMANN TIVADAR, 17), *Nemzeti Könyvtár* (25, CSAPODI CSABA, GR. TELEKI PÁL, ERDÉLYI JÓZSEF, stb), *Officina Képeskönyvek* (8), *Officina Könyvtár* (8, PLATON, COLUMBUS utinaplója, SAINT-SIMON, PETŐFI: Utirajzok, MONTAIGNE, CHAMISSO, MÓRUS TAMÁS: Utópia, Énekek éneke), *Olcsó Könyvtár* (Franklin, 1: FAZEKAS MIHÁLY: Ludas Matyi; ebből a sorozatból is száz füzet kellene évente!), *A pécsi tudományegyetem kiadványai* (39), *A „Soproni Szemle” kiadványai* (104—133. sz., változatos tartalmú helytörténeti tanulmányok), *A szegedi tudományegyetem kiadványai* (26), *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* (Bp. Egyetemi Magyarságtud. Int., 2: Baranyai népmesék, Pandur Péter meséi).

Ne restelljük a fáradságot s ne sajnáljuk a helyet az 1941. év klaszszikus kiadványainak felsorolásától sem. Hiszen ezek a címléírások nemzeti bibliográfiánk legörvendetesebb hiradásai. Elégge nem méltányolható meglepetés, hogy míg az előző években csak elvétve akadt egy-egy új kiadása klasszikusainknak, addig most, 1941-ben számos új kiadásukkal büszkélkedhetünk. Az írók neve mellé tűzzük oda a kiadványok számát és — elismerésül a kiadók nevét is: *Ady Endre* (2, angol ford. Vajna—Bokor, német ford. Gergely), *Arany János* (15, Aczél Testv., Franklin, Magyar Népművelők Társasága — a továbbiakban MNT —, Antiqua, Exodus, Lampel), *Babits Mihály* (6, Nyugat, Athenaeum), *Balassa Bálint* (2, Rózsavölgyi, MNT), *Berzsenyi Dániel* (2, MNT, M. T. Akad.), *Dugonics András* (1, Szegedi Dugonics-Társ.), *Eötvös József br.* (2, MNT, M. T. Akad.), *Erdély Öröksége, Erdélyi emlékirók* (4, Franklin), *Az Európai Irodalom Kincsháza* (2, Athenaeum, a magyar és a német irod. kincsháza), *Jókai* (4, Franklin), *József Attila* (1, Dokumentum-könyvek), *Juhász Gyula* (2, Szukits, Szegedi Dugonics-Társ.), *Justh Zsigmond* (2, Athenaeum), *Kármán József* (1, MNT), *Katona József* (1, MNT), *Kisfaludy Károly* (1, Exodus), *Kisfaludy Sándor* (1, MNT), *Kosztolányi Dezső* (5, Délvidéki Egyetemi Hallgatók Egyesülete — DEHE —, Nyugat, Révai), *Kölcsey Ferenc* (2, Kner, MNT), *Krudy Gyula* (1,

Athenaeum), *Kuncz Aladár* (1, Erdélyi Szépmíves Céh), *Madách Imre* (2, Athenaeum, MNT), *Mikszáth* (1, Révai), *Móricz Zsigmond* (3, Athenaeum), *Petőfi* (6, Luther-Társ., Franklin, Aczél Testv., Officina, MNT), *Reményik Sándor* (1, Révai), *Szabó Dezső* (12, Magyar Élet, Exodus, Ludas Mátyás), *Zrinyi Miklós* (1, MNT). Egészítse ki e jegyzéket élő jeleseink hasonló kimutatása: *Illyés Gyula* (4, Nyugat, Révai), *Kodolányi János* (12, Bolyai Akadémia, Athenaeum, M. Élet), *Makkai Sándor* (20, Athenaeum, DEHE, Erd. Szépmív. Céh, Franklin, Révai, Singer—Wolfner, Szeffe), *Márai Sándor* (10, DEHE, Révai, Singer—Wolfner), *Németh László* (3, M. Élet, Franklin), *Tamási Áron* (11, Révai, Erd. Szépmív. Céh, DEHE), *Zilahi Lajos* (5, Athenaeum).

*

A szakember érthető elfogultsággal elsősorban saját tudományágához vonzódik. Legyen szabad ezen az alapon az 1941. év *irodalomtudományi* termésével kissé részletesebben foglalkoznom, mellőzve a fentebb már említett vonatkozó anyagot.

Az összefoglaló munkák közül kiválik az 1945-ben tragikusan elhunyt SZERB ANTAL háromkötetes Világirodalom-története (Révai-kiad.); figyelemreméltó, hogy „felnőtteknek írt” Magyar irodalomtörténetéből a tizedik ezer került forgalomba. FÁBIÁN ISTVÁN a Magyar szemle Kincsestár-sorozatába megírta A Magyar irodalom kistükrét, FÉJA GÉZA Régi magyarság c., 1772-ig terjedő irodalomtörténete 2. kiadást ért (M. Élet); LACZKÓ GÉZA és SZALAI SÁNDOR könyve, A magyar irodalom pantheonja 48 portrét és életrajzot tartalmaz (Dante); SIK SÁNDOR: Újabb magyar remekművek elemzése címen legutóbbi egyetemi előadásait tette közzé. Az irodalmi szemelvénygyűjtemények sorában főleg ALSZEGHY ZSOLT és BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ gyűjteménye (A magyar irodalom kincsestára, Athenaeum) és BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ: A magyar öntudat kistükre c. chrestomathiája (2—4. kiad.) érdemel kiváló figyelmet.

Különösen gazdag és változatos az irodalom elvi problémáit s részletkérdéseit fejtegető tanulmányok sora. KORNIS GYULA: Tudomány és nemzet (Franklin), HANKISS JÁNOS: Irodalomszemlélet (Tanulmányok az irodalmi alkotásról, Egyet. Ny.), KARÁCSONY SÁNDOR: Az irodalmi nevelés (Exodus), KOCZOGH ÁKOS: Irodalomtudományunk új feladatai (Exodus) c. tanulmányai az irodalomtudomány fogalmi terjeszkedését jelzik. HORVÁTH JÁNOS verstani tanulmánya (Gyöngyösi és Arany sormetszete) és GYÖRGY LAJOS műfaj történeti monográfiája (A magyar regény előzményei, M. T. Akad.) különös nyeresége szaktudományunknak. A nyilasterror áldozatául esett LIGETI ERNŐ memoárszerű könyve az erdélyi irodalom kibontakozásáról (Súly alatt a pálma, Kolozsvár) s KOLTAY-KASTNER JENŐ és SÖTÉR ISTVÁN pompás fejezetei az európai szellem vándorútjáról (Olasz-magyar, ill. Francia-magyar művelődési kapcsolatok, a Kincsestár-sorozatban) szakemberek és nagyközönségnek egyaránt tanulságos olvasmány.

Évek óta nem győzöm eléggé hirdetni a helytörténeti monográfiák, a táj és irodalom belső kapcsolatairól, az egyes városok szellemi életéről

beszámoló dolgozatok jelentőségét — nemzeti közgondolkodásunk alakulása szempontjából. Különös öröm volt az 1941. évi bibliográfiában néhány ilyen tanulmányt is találni, ú. m.: MOLNÁR PÁL: Debrecen a magyar irodalom történetében, a *kassai Kazinczy-Társaság* beszámolója, a *kolozsvári Nemzeti Színház* 1941—42. évi működése, és JÁNOSI FERENC-től A sárospataki ref. főiskola irodalmi élete 1800—1868-ig.

Itt van helye megemlítenünk FITZ JÓZSEF és HARASZTHY GYULA könyvészeti tanulmányát is; az előbbi a könyv sorsát tekinti át Erdélyben, az utóbbi az erdélyi könyvakcióról számol be.

Érdekes irodalmi arcképcsarnok bontakozik ki végül a könyvcímek áradatából; legfeljebb csak azt sajnálhatjuk, hogy a szaktudomány és a közönség érdeklődése alig terjedt túl a legutóbbi száz esztendőn. KORNIS GYULA: Széchenyi és a magyar költészet c. széles horizontú tanulmánya és gr. Teleki Pál felett tartott akadémiai emlékbeszéde, s KARÁCSONY SÁNDOR dolgozatai (Katona József, Széchenyi, Arany Toldija, Komáromi János), továbbá ILLYÉS GYULA Petőfijének 2. kiadása és LAJOS JÓZSEF Kemény Zsigmond-esszéje utalnak a százéves hagyományokra.

A legutóbbi félszázad kiválóságait — az említettekén kívül — több szép tanulmány elemzi. FALUDI ISTVÁN Ambrus Zoltán elbeszélő művészetéről értekezik (Szeged), a korán elhunyt LOVASS GYULA Török Gyula írásművészetét mutatja be (Az Irodalomtörténet Füzetei), FÖLDESSY GYULA Az ismeretlen Adyról (Debrecen), KÁRPÁTI AURÉL és MAKAY GUSZTÁV Babitsról, a szellem költőjéről írt tanulmányt. JÓZSEF JOLÁN József Attila-életrajzának 2. kiadása egy meghatározó szeretettel írt könyv sikerét s egy tragikus sorsú nagy magyar költő utólagos elismerését tanúsítja.

*

Nemzeti bibliográfiánk pontos helyzetjelentést ad a kiadói politika és a közönségérdeklődés irányairól. A tárgyilagos adatgyűjtés éppúgy feltárja az érem fényes oldalát, mint kevésbé mutatós felét. Híven feltünteteti egyben azokat a *nagy könyvsikereket* és a könyvkiadó-üzem divatos cikkeit, melyeknek éppen világgörűli útjuk, számos kiadásuk és szédítő példányszámuk a legjobb ajánlólevelük. Kapásból fellapozhatjuk őket: BROMFIELD: Árvíz Indiában (Dante, 8—11. kiad.) és három másik regényének összesen 9 kiadása; CRONIN: Réztábla a kapu alatt (Dante, 14—15. kiad. eljutva az 50-ik ezer példányig) és hat másik regényének összesen 12 kiadása; KNITTEL, JOHN: Via Mala (Bárd, 4—5. kiad.) és két másik regényének összesen 5 kiadása; MITCHELL: Elfújta a szél (Singer-Wolfner, 40. ezredik példány) stb.

Ebben a szakaszban, ahol nem közömbös értékjelző a példányszám, kell megemlítenünk HARSÁNYI ZSOLT: Magyar rapszódiaját is (Liszt Ferenc életének regénye, Singer-Wolfner), amely 1941-ben a 17—20. ezerig jutott el.

*

Divatot s irodalmat említettem. Itt kell tehát beszámolnom a legdivatosabb műfajnak, a *regényes életrajznak* 1941. évi újdonságairól is. A történelem már kezd kimerülni a nagyságokban, az írói lelemény még

győzi a felfedezést. Érdeemes volna egyszer összeállítani: a két világháború között, a divatos műfaj virágkorában, ki mindenkire került sor? Az 1941. év egymagában is bőven ontotta ezt a regényfajtát. Íme: BALASSA IMRE: Vörösmarty (Singer-Wolfner), GYALLAY DOMOKOS: Rogerius mester (M. Népműv. Társ.), KERTÉSZ RÓBERT: Semmelweis (Franklin), KÓSA JÁNOS: Poppaea Sabina (Cserépfalvi), LESTYÁN SÁNDOR: Gróf Sándor Móric (Vajna-Bokor), NAGY MÉDA: Legendás híró magyar asszonyaink és Régi magyar asszonyok (Egyet. Ny. és Nemzeti Könyvtár), NAGYMIHÁLY SÁNDOR: Blaha Lujza (Helikon), EÖTVÖS BÉLA: Kun László (Nagyvárad), SURÁNYI MIKLÓS: Széchenyi regénye (az Egyedül vagyunk) 14—16. ezredik példánya (Singer-Wolfner).

Az ifjúsági irodalom is megérdemel egy kis cserkészést a könyvcímek rengetegében. Rövid böngészetünk azzal az eredménnyel jutalmaz, hogy a klasszikussá vált ilyenmű munkák mellett szép számmal akadnak sikerült újabb gyermek- s ifjúsági olvasmányok is. Nem árt egy kis seregszemle: *Edmondo de Amicis* Szív-e és a GRIMM testvérek meséi a Nova kiadásában, BEECHER-STOWE: Tamás bátya kunyhója és az *Ezeregy éjszaka meséi* a Dante kiadásában közvetítik a csöpségek számára a nemzetközi meseörökséget. BENEDEK ELEK apó székelyföldi gyermekregényét, utirajzait és népballada-kiadványát, valamint vidám állattörténeteit Singer-Wolfner, Pantheon és a Franklin-Társ. adta ki; DONÁSZY FERENC két újabb ifjúsági elbeszélését a Hungária és az Egyetemi Nyomda hozta napvilágra. A *Könyvbarátok Kis Könyvei* sorozatában (Egyet. Ny.) 5 kötet jelenik meg; a Magyar Nagyasszonyok c. kiadvány (Dante), A mi meséink (Ifjú Erdély, Kolozsvár), SEBŐK ZSIGMOND: Mackó úr útnak indul 10. kiadása (Singer-Wolfner), TÁBORI PIROSKA 7 könyve (Dante és Singer-Wolfner) s végül TUTSEK ANNA 5 könyve Ágnesről, Cilikéről és Juditról (Dante, Singer-Wolfner) — a műfaj leginkább figyelmet érdemlő újdonságai. Mint látható, néhány patinás régi kiadónk mellett főleg a Dante-kiadóállalat rendezkedett be erre az erkölcsileg-anyagilag egyaránt hasznos üzletágra.

*

Ha megfelelő időt s teret szentelünk a klasszikus írók és az értékesebb kiadványok bemutatásának, nem térhetünk ki a könyvtermelés irodalomalatti rétegeinek s csatornáinak ismertetése elől sem. Hiszen csak így — a könyvkiadó-politika, a nyomdai átlagmunka és a közönségérdeklődés egybevetésével — kaphatunk hiteles keresztmetszetet a könyv és az olvasó, az irodalom és a társadalom viszonyáról. Aki ezt a folyton változó helyzetjelentést kisebb-nagyobb szabályos időközökben (pl. évenként) el nem készíti, a szellemi, ill. irodalmi élet s a könyvkultúra alakulásáról aligha szerezhet pontos értesülést. Aki a tömegek olvasmányosságát s könyvhasználatát is tudni akarja, az ne a belvárosi és múzeumkörüti előkelő boltok, hanem az Ibusz-pavillonok, trafikok, újságbódék és a kapualatti könyvbörzék polcait és portékáit tanulmányozza. Éppen ezért mind az objektív megismerés, mind a szubjektív érdeklődés szempontjából hasznos lesz egy kis behatolás ezen említett célokat szolgáló könyvtermelésünk dzsungelébe. Természetes, hogy mivel az anyagot csu-

pán könyvészeti, tehát általános szempontból vizsgáljuk, megjegyzéseink inkább a fajtára, a típusra s nem minden egyes egyedére vonatkoznak. A bibliográfiák szerkesztőinek s recenzenseinek nem az a feladata, hogy minden egyes könyvet elolvassanak s mérlegeljenek, hanem csak az, hogy könnyen áttekinthető mechanikus rendszerekbe foglaljanak s ezzel az érdeklődőket általánosságban útbaigazítsák. Némi gyakorlattal megedzve azonban bárki elég biztosan tájékozódhat a talmi nevek, a szenzációt hajhászó címek és a minden patinát nélkülöző kiadvállalatok labirintusában.

Aki a ponyvakérdéssel kissé már foglalkozott, régi cégekként ismeri fel az 1941. évi Magyar Könyvészetben BUCSÁNSZKY ALAJOS és RÓZSA KÁLMÁN nevét. Közismert dolog ugyanis, hogy az 1850—60-as években Bucsánszky Alajos volt TATÁR PÉTERnek, a magyar ponyvairodalom legtermékenyebb szaporítójának kiadója, akinek üzemét később RÓZSA K. vette át. Most nem minden meglepődés nélkül s vegyes érzelmekkel állapítjuk meg, hogy a halhatatlan ponyva egyik hazai válfaja immár első centenáriumaéhoz közeledik. BUCSÁNSZKY ALAJOSnak az 1942. évre szóló *Nagy Képes Naptára* ugyanis immár a 95. évf. jelzésével dicsekszik. E naptár kiadója RÓZSA KÁLMÁN. (Ugyanezen naptár német változatában is eljutott már a 90. Jahrganghoz.) RÓZSA KÁLMÁN azonban — úgy látszik — saját cégjelzését is elég sikeresen helyettesíti be, mert a *Rózsa-féle Családi Naptár* az 1942. közönséges évre már 88. évfolyamában, a *Rózsa-féle Regélő-naptár* pedig 50. évfolyamában jelent meg.

A kalendárium mellett még egy-két veszendőbe menő ponyva-műfajjal találkozunk. Ilyenek: KINC S MIKLÓS: *Köszöntő versek* 104 női név versbefoglalásával (Budai ny. 14 l.); továbbá a budapesti *Lingua* kiadásában megjelenő *Hasznos Könyvek, nevezetesen: Felköszöntők és szónoklatok* könyve, A művelt társaság illemszabályai és végül a *Mit is írjak?* (Ütmutató a magánlevelek megfogalmazásához, levélminták minden alkalomra, ügyiratok, kérvények.)

A modern ponyva természetrajzát azonban nem ezek a szórványos kiadványok, hanem a sorozatokban, fürtösen megjelenő tömegcikkék szolgáltatják. Sorra vesszük őket, rosszat s kevébbé rosszat vegyesen, ahogy betűrendben következnek.

1. A *Csillagos Regény* sorozat. Kiadja a budapesti Központi Könyvkiadó. (Még csak telefonkönyvben se keresd, ó kegyes olvasó!) Kiadott 48 füzetet, 2—3—4 íves terjedelemben, füzetenként 10 fillérért. Szerzői nem Árkádiában születtek s nem a Pantheon megdicsőültjei: App Charles P., Barth Tom, Bull C. és így tovább majdnem minden kezdőbetűvel egészen Wolff H. és Wynther C.-ig. E regényfüzetek címeit is késő volna már patentírozni; jólbevált régi patronok enyhe változatai: szabályos tömondatok egy alannal és egy állítmánnyal, vagy hatásukban célt nem tévesztő jelzős főnevek, u. m.: Szőke Bill milliomos lesz, A serif nem téved, A farmer-bandita, Banda a csapdában, stb.

2. Az *Érdekes Regények* c. sorozat tudomásunk szerint azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a kalandregények áruhájában szolgálja a nevelő célzatot. Ennek megfelelően nem mond le a sarki ponyva szenzációt

hajhászó címeiről, de e mögé tanulságos történelmi tárgyat vagy erkölcsi tendenciát rejt, néhány igényesebb szerző közreműködését is megnyerve. E sorozat 1941-ben megjelent 42 (egyenként 6 íves, vagyis 96 lapos) füzetének szerzői között találjuk BIBÓ LAJOS, TERSÁNSZKY J. JENŐ, TÖRÖKNÉ KOVÁCS HERMIN, KOSÁRYNÉ RÉZ LOLA, GYALLAY DOMOKOS, LŐRINCZY GYÖRGY, MARIAY ÖDÖN stb. nevét. A kis zsebfomátumú füzetek álcás címei ilyenfélék: A titokzatos kastély, Az ördögök kapitánya, A végzetes találkozó, Játék a halállal, A vasöklű ember, A végzet útjai. . . Minden füzetet — „Röptében a világ körül“ címmel — egy kis ismeretterjesztő anyaggal toldott meg a kiadó, a Magyar Népművelők Társasága. E sorozat darabjai is mindössze 10 fillérbe kerültek.

3—4. Hasonlóképpen a ponyva és az irodalmiság kiengesztelő közép-útját kereste a *Félpengős Regények* és a *Pengős regények* sorozata. Mindkettő a Palladis kiadása. Műfaji különbség a két sorozat közt mindössze annyi, hogy míg az előbbi egységesen 16 cm. magasságú és 10—10 ív terjedelmű füzetekben jelent meg, addig az utóbbinak a füzetei 18 cm. magasak és 12—13 ív terjedelműek. Az elsőből 25, a másodikból 23 füzet jelent meg 1941-ben, ami a havi két-két kiadványra berendezkedett vállalat üzleti pontosságát dicséri. Szerzőik mindkét árfolyamban többnyire idegen és ismeretlen neveket viselnek.

5. A *Friss Újság Színes Regénytára* (Bp. Általános Nyomda) a 158—184. folyószámokkal készült el. Szerzői közül — az e nemben rendkívül termékeny JUHÁSZ LAJOS kivételével — az irodalmi berkekben egy név sem ismeretes. Valamenyinek olyan címe van, mintha kültelki mozik reklámjainak plágiuma lenne! (A vágató rém, A banditák ostora, stb.) Füzetenként 40—40 lapon jelentek meg s 10 fillérért keltek.

6. A Hungária-nyomda állította elő a *Háborús Regények* c. sorozatot, melynek mindössze 5 füzete jelent meg, külföldi nevekkkel s ilyen címekkel: Ökölharc Gibraltárban, Dinamit Jack Dakarban, Lázadás San Maricán . . .

7. A sok újabbleteű kiadó között a Nova is megindította a maga *Kalandos Regényeit*. 47 száma 10—15 íves füzetekben, tehát elég belterjes papírfogyasztással jelent meg. A sorozat sikerét bevált háziszervezők s kipróbált sablonok biztosították. De itt is — mint a moziban — a szerzői név csak szokványos rekvizitum; a hangsúly a csábító, vonzó, ellenállhatatlan címeken van: A pokol zsoldosai, Pizkos Fred, a kapitány, stb. Ezek a klassz címek! Átlagos áruk 1 pengő.

8. A budapesti Aesopus-kiadó *Koronás Regények* c. vállalatával társult be a divatos cikk szaporításába. 4 drb. 10—12 íves füzetet adott ki a 48 fill., u. m.: Busher J. H.: Az alvilági brigád, Comte Georges: A fekete sejk, Lord D.: Talpig csirkefogó . . .

9. A *Pesti Hírlap Könyvek* sem hiányoznak a sorból. A derék Légrády, míg napilapja vezércikkeit közéleti előkelőségekkel iratta, nem feledkezett meg arról, hogy rotációs-gépei a sarki bódék számára is kigyártásák a jólkamatozó sárga füzeteket. E sorozatnak 1941-ben a 682—720. sz. füzetekig sikerült felszaporodnia. A Pesti Hírlap Könyvek — sajnos — nem a Pesti Hírlap kitűnő írói (HERCZEG, KOSZTOLÁNYI,

MÁRAI) írták, hanem idegennevű szerzők (Lesueur J. L., Maxbell Z. J., Crabbe Donald stb). Tudva azt, hogy a Pesti Hírlap volt mérsékelt polgári társadalmunk s középosztályunk u. n. konzervatív rétegének legelterjedtebb napilapja, — csodálkozunk (vagy ne is csodálkozzunk?), hogy előfizetőit nem méltatta különb szellemi táplálékra, mint ezek: A Morlay-kastély titka, A véresarcú kísértet, Dinamit Bill szerelme, A rabló fia, stb. Kispolgári életforma és vadromantika, — talán éppen e kontrasztra építve találta meg a leleményes kiadó legcélszerűbben üzleti számításait. . .

10. A ponyvatenyészetnek régi ismerős dinasztiaja a *Tarka Regénytár*. A Stádium nyomda sem átalotta csatlakozni a divatos áramlathoz s immár VI. sorozatát hozta napvilágra 49 füzetben 3—3 ív terjedelemben. Itt is csupa semmitmondó, idegenhangzású név: Tempest John, Beerv G., Thompson C., Boyd E. B., stb. Címei főleg Texast, Mexikót és Kínát kedvelik.

11. A divatos mételytől a Központi Sajtóvállalat sem mentesült. *Új Élet Regénytár* címen kigyártott 32 lapos füzetekben sem újat, sem életet, sem regényt nem adott; csupán főlösegesen tovább szaporította az utcai és szalon-ponyva amúgy is túlnépes családját. Szerzői között idegen s magyar nevek felváltva szerepelnek (Clyde Collin, Máthé Lajos stb), de a címek itt is a detektív- és kalandregények szikkadt sivatagába vesznek: Jerry rajtuk üt, A burmai út kéme, Danny leszámol stb. stb.

12. A *Világvárosi Regények* a Literária nevű, meglehetősen ismeretlen kiadóvállalat sorozata. A kiadói üzem papírkészlete a 789—896. számokig győzte e kétíves füzetek gyártását. Szerzői között néhány ismeretebb név is akad (úgymint: Forró Pál, Korcsmáros Nándor, Balassa Emil, Gergely Márta, Leleszy Béla, Görög László, Thury Zoltán), de a többség a leggyengébb moziközönség színvonalán sem jutott túl. Regénynek nagyzott elbeszéléseik nem annyira az ihlet, mint inkább a pillanatszerű pénzzavar szüleményei. Olcsó portékák árban, minőségben egyaránt. (Darabja 10 fillér.) A kisigényű címek hamar elárulják, hogy amint a kaland begyakorolt sablonjaitól elfordul a könyvszerző ipar, tüstént megfeneklik a kabarétréfák s a kültelki mozik fantáziátlan témakörében. Íme a vérszegény címek: Évában férfi veszett el, Zsuzsi menyasszony, Hotel Exelsior, Az ösztön fellázad, Gépírózó elvételik, Albérlet — menyasszonnyal, A két szomszédbár, stb.

Száz éve tudjuk: a ponyva legfőbb terjesztője a szenzációs cím és az olcsó, filléres ár. A felsorolt újabb példatarak a régi praxist erősítik. Társadalmi életünk figyelőjét inkább ennek az olcsó szórakoztató műfajnak túltengése döbent meg, amely a sorozatok s füzetek számából egyaránt kiütöközik. E füzetek sokszor csakugyan futószalagon készülnek. Egy Lorre Charles nevű szapora szerző 32—64 lapos füzeteinek címlírásai másfél lapra terjednek; Lorrymer T. B. címei egy féllapra, Maxbell Z. J.-től 17 db, Long Charley-től és Howard P.-től 12—12 db, Molnár Dénestől 11 db, Walter E. D.-től 13 db. regényszerűség jelent meg. Tudott dolog, hogy e cifra idegen nevek javarésze álnév, amelyet szerzőik nem annyira szemérmes tartózkodásból, mint inkább kiadói számításból viselnek, minthogy a ponyva primitív olvasóközönségének

természetesen jobban imponál a rejtélyes idegen név, mint az egyszerű hazai. (Előkelőbb a „szelony“, mint a heverő. . .) Szorgos utánjárás máris felfedte néhány gyakran előforduló idegen név magyar eredetijét: Deed P. = Halász Péter, aki pusztán saját neve alatt 9 kisregényt írt a mondott évben; Howard P. = Rejtő Jenő; Long Charley = Nagy Károly; May Z. P. = Pálmay Zoltán; van úgy, hogy egy-egy sikerrel alkalmazott idegen név mögé két magyar szerzőt is bujtat a kiadói furfang, íme: Kingston A. = Ákos Mihály és Duschnitz Herbert, Murphy A. G. = Bak Béla Sándor és Nagy Dániel.

S ha már a ponyvauzem e mulatságos ötleteinél tartunk, megemlítem még azt a kuriózumot is, hogy egy White Garry T. nevű szerző kalandregényeinek (Az erdő réme, Ördöngös Jim, stb.) budapesti kiadója büszke öntudattal viseli a „Közművelődési Könyv- és Hírlapterjesztő“ nevet, — igaz, hogy „kft.“ (korlátolt felelősségű társaság) jelzéssel!

*

Néhány egyéb kuriózumon is megakad a szemünk. SÁNDOR JÓZSEF könyvének címlapjáról még mindig arról értesülünk, hogy „Nemes Petőfi Sándor költőnk Szabadszálláson született és Szibériában halt el.“ (Bp. Arany János ny. 160 l.) — Két színésznő és három Habsburg-főherceg is megörökíté nevét az 1941. évi irodalomban. KARÁDY KATALIN „Hogyan lettem színésznő“ címmel (Film Színház Irodalom, Tarkabarka Könyvtár), MURÁTI LILI pedig „Szeretni kevesen tudnak“ címmel (Bp. Vajna—Bokor, I—II. kiad.) közli vallomásait. JÓZSEF FŐHERCEG Erdély multjáról értekezett JÓZSEF FERENC „Vallomások dombján“ címmel újabb költeményeit nyomatta ki 64 lapon, míg a magyar parasztságot Braziliába kitelepíteni akaró ALBRECHT KIR. HERCEG „összefoglaló beadványt“ szerkesztett „az ú. n. baranyai háromszögben lévő javai tárgyában“ — mert hát őt küzdelmeinkből kizárólag ez érdekelté. . .

III. *Változások a hírlapok és folyóiratok kiadásában.* Összeállította dr. Medrey Zoltán.

Ez a fejezet — az 1937—40. évekhez hasonlóan — a Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok teljes felsorolása helyett csupán az 1941. évben végbement változásokat tünteti fel, nevezetesen: az ekkor indult, megszűnt, újraindult és címükben változott lapokat.

Az 1939. és 1940. év csökkenő irányzatával szemben 1941-ben a Magyarországon megjelent hírlapok és folyóiratok száma emelkedett, — olvassuk a bevezető szakaszban. 1940-ben 1398 lap jelent meg Magyarországon (821 Budapesten, 577 vidéken), míg 1941-ben 1455 lap (821 Budapesten, 634 vidéken). A budapesti lapok száma tehát nem változott, a vidéki lapok száma 57-tel emelkedett. Ehhez az emelkedéshez a visszacsatolt Délvidék 25 lappal járult hozzá, de igen sok lap indult 1941-ben Erdélyben is.

A vidéki városok közül a legtöbb lap Szegeden jelent meg (48; közvetlenül utána Kolozsvár következett (32), megelőzve Debrecent (25)

és Pécszet (21). A Felvidéken legtöbb lap Ungváron (11), a Délvidéken pedig Ujvidéken (6) jelent meg.

Az idegennyelvű lapok közül erősen emelkedett a német lapok száma. (Szomorú korjelenség!) Különösen sok németnyelvű lap jelent meg a Délvidéken. Az 1455 időszaki sajtótermék nyelv szerinti megoszlása: magyar 1369, német 34, francia 8, rutén 6, román 5, olasz és szlovák 4—4, angol 2, horvát, szerb, lengyel, latin 1—1, többnyelvű 19.

Tartalom szerinti megoszlásuk: politikai és helyiérdekű 356, szaklap (köz- és mezőgazdasági is) 303, vallási, hitbuzgalmi 224, ifjúsági és pedagógiai 136, szépirodalmi, ismeretterjesztő, divatlap 133, hivatalos 64, tudományos, művészeti 62, sport, utazás, fürdő 52, színház, mozi, rádió, zene 38, alkalmi 26, hírlaptudósító 17, egyesületi 14, élclap 13, vegyes 17.

Nem kívánom részletezni, hogy milyen napilapok és folyóiratok indultak meg 1941-ben, de nem lehet szóvá nem tenni azt a sajnálatos körülményt, hogy ugyanakkor szünetelni vagy megszűnnie kellett (pénz-, papír- vagy tudománypolitika-hiánya miatt?) a *Levéltári Közleményeknek*, a *Minervának* és a *Nyelvtudományi Közleményeknek*.

A címekben beállott változások közül legemlékezetesebb a 34. évf. 8. számáig eljutott *Nyugatnak Magyar Csillagga* történt kényszerű átkelesztése.

A IV. és V. fejezetről, 1941. évi térkép- és zeneműtermésünkről illetékes szakemberek külön számolnak be.

*

Nemzeti bibliográfiánk munkásait köszönet és elismerés illeti, hivatalos szerveinket pedig az a kötelesség, hogy a Magyar Könyvészet folytatását minden nehézség ellenére s minden körülmények között biztosítani kell.

BISZTRAY GYULA.

*

Az 1941. év folyamán Magyarországon megjelent *zeneművek* jegyzéke (K. DEDINSZKY IZABELLA szerkesztésében) több, mint 1000 zeneművet sorol fel. Ezek közül mintegy 70 azoknak a kiadványoknak a száma, amelyeknek a komoly magyar zenekultúrát kellene képviselniök. Azért mondjuk szándékosan így: kellene, mert egy nagyobb kategórián belül a nívó-meghatározás többféle szempontból is igen kényes kérdés lett volna, így megelégedtünk azzal, hogy az idesorolt szerzeményeket művészi *tendenciájuk* szerint választottuk külön a többiektől. E szerény 7%-ot kitevő csoport tagjai tudniillik nem mind komoly művészi színvonalon álló művek, inkább negatíve tudnánk e csoportnak szabatos meghatározást adni: nem nóták és nem slágerek. Magas kultúrájú zeneművet csak igen óvatosan szabad keresgélünk közöttük, s ezeknek egyrésze is idegen mesterek átírt, vagy magyar szöveggel ellátott műve; hangszeres műre pedig alig akadunk (1% alatt). Így a fentebb jelzett körülből 7% az egyházi vokális zene, a világi kórusirodalom, a műdalok és a népdal-

gyűjtemények, illetve népdalfeldolgozások területéről adódik össze, eltekintve az egészen elenyésző számú pedagógiai műtől.

Bár az egyházi műveket a komoly zeneművek kategóriájába soroltuk, nem hallgathatjuk el, hogy közöttük művészi szempontból elég sok kétes értékű szerzemény búvik meg s ugyanez mondható a világi kórusirodalmat reprezentáló művekről is; a vallásos beállítottság respektálandó tényét itt a hazafias témakör hasonlóan hálás volta váltja fel. A műdaloknál is fennforog a művészi kétség esete, amennyiben sokszor csak a megzenésített szöveg képvisel költői értéket, nagy költőnek jelentéktelen verse esetében pedig pusztán a költő szuggesztív neve kötelezett arra, hogy az illető dalt nem felejtették a többi 93% között. Míg az egyszerű, kísérletnélküli népdalkiadványok híven adják vissza a népművészet produktumait, azoknak feldolgozásai között már gyakran hiába követelődznék a művészi igény. Könnyen érthető ez, hiszen a folklórisztikus irány nagyjai akaratlanul is bolygó-hadát létesítettek maguk körül s a népdalfeldolgozás konjunkturális lehetőségeinek hatása alatt olyanok is komponistákká igyekeztek szublimálódni, akiknek erre semmi okuk nem volt. (Ez a tétel a jelenben is megállja a helyét.)

Mindezek meggondolása után a jelzett szerény kisebbség nivó szempontjából további zsugorodást szenved.

Bár a *l'art pour l'art* bibliografizálásnak nincs más célja, mint a való helyzet feltárása a nyomdákban és sokszorosítóvállalatoktól kikerült kiadványok terén, nem érdektelen rávilágítanunk arra a hiányosságra, amely a való kultúrhelyzet visszatükröztetésének szempontjából a betűs nyomdai termékek és a zeneművek bibliográfiái között a zeneművek rovására minden esetben fennáll. (Hazai tekintetben különösen érezhető ez.)

Az a két realitás, hogy a betűolvasók száma nehezen arányosítható a kottaolvasók számával, s hogy a betűs nyomdai termékek előállítására sem költség, sem nehézkesség szempontjából nem hasonlítható össze a kottakiadásal, — már magában véve sokat megmagyaráz.

A zeneművek kiadásának helyzetét tulajdonképpen csak a szépirodalmi és költői művek helyzetével szabadna összemérnünk, de így is hasonló aránytalanságot tapasztalhatnánk a zene rovására.

Ha zeneéletünk statisztikáját a kizárólag itthon megjelent kiadványok alapján kellene megszerkesztenünk, igen szomorú kép tárulna elénk s még a hasonlíthatatlanul előnyösebb képet mutató koncertműsor-statisztika hozzáadásával sem közelítenénk meg annyira a valóságot, mint amennyire az pl. szépirodalmi téren egyszerű bibliografizálással elérhető. A valóságos magyar zenei kultúrhelyzet éppen produktivitás szempontjából mondható kielégítőnek s talán éppen a műértés és a vele járó műkereslet elégtelenségében kell keresnünk a kottakiadás üzleti nehézségeinek első faktorát. Mivel a komoly zene a komolytalan nagytömeg szórakoztatására nem alkalmas, a kiadók rendszerint csak a legreprezentánsabb komoly szerzők műveinek kiadására mernek vállalkozni. Érdekes, hogy ilyenek neveivel a bibliográfiában alig találkozunk s ha igen gyéren reájuk bukkanunk, rendszerint jelentéktelen műveik képviselik őket. Ennek a látszó-

lagos ellentmondásnak oka az, hogy nevesebb szerzőink számára viszont a külföldi nagy kiadók szerződésai mutatkoztak előnyösebbeknek.

Hangversenyeinken, ahol most már mindjobban helyet kap a mai szerző-generáció, az előadók rendszerint kéziratból játszanak. Mint fentebb említettük, a valóságos helyzetkép felvázolásához a koncertműsorokat is figyelembe kellene vennünk. Eléggé hű képet azonban ezzel sem érnének el, mert számításba kell vennünk az alábbiakat is: az előadók — akár szólisták, akár együttesek dirigensei — rendszerint a várható siker szerint mérlegelik az új és előadatlan műveket, tehát elsősorban a hatássóság nyom a latban. Egészen neves előadó, akinek hangverseny sikerét már pusztá neve biztosítja, a legkritkább esetben foglalkozik az új generáció termésével.

Hogy jobban közeledhessünk tehát a limesz felé, szükség volna minden évben egy, a Magyar Zenei Szemle 1942. évfolyamában Bartha Dénes által szerkesztett zeneműjegyzékhez hasonló bibliográfiára. (E jegyzék során a szerkesztő a komoly zene művelőitől kiadatlan műveik adatait is közölte. Bibliográfiai szemmel nézve a teljesség kedvéért természetesen a könnyű zenei termékek hasonló jegyzékének elkészítése is szükséges volna.)

A zenei kéziratok bibliografizálását az irodalmiakéval szemben még az is indokoltta teszi, hogy míg a könyv, füzet, stb. . . . már önmaga elévzi saját népszerűsítését, addig egy zenemű publikálásához előadók közreműködésére van szükség. Egy kiadatlan regény nem lehet népszerű, de egy kiadatlan zenemű gyakori előadásai révén ismertté válhatik. Amikor tehát a zeneművekről mindössze egy kiadványjegyzékkel rendelkezünk, nemcsak a szerény és néma művek felemlítését hanyagoljuk el, hanem sokszor elbujtatjuk a jelentős és sűrűn hallható, de kiadatlan darabokat is.

Az Országos Széchényi Könyvtár zeneműtára — amelynek súlyos bombatalálat következtében előállott veszteségeiről, valamint újjászervezéséről következő számunkban szeretnénk helyzetképet nyújtani — több okból szükségét látja egy contemporain kéziratgyűjtemény felállításának. A szerzők részéről történő megfelelő frekvenciáttság esetén e gyűjtemény időnkénti katalóguskiadványainak nagy szerepe lehetne a valóban létező, de fenti okokból nyomdafestéket nem látott magyar zeneművek bibliografizálásánál.

Budapest, 1945. december 20.

VÉCSEY JENŐ.

*

Nagy Júlia az 1941-ben Magyarországon megjelent térképek jegyzékének összeállítója a térképajtákat a következő két csoportra osztja: 1. atlaszok, 2. térképek. Az atlaszok között — ABC rendben — főleg az alsó- és a középfokú iskolai atlaszok neveivel találkozunk. Ezek teszik ki a megjelent atlaszok túlnyomó többségét. Ezekután kerülnek sorra a világháborús hadieseményekkel kapcsolatos atlaszfélék, illetve, még szerényebb kivitelű és tartalmú térképgyűjtemények. Ezzel az 1941-ben megjelent 19 atlasz sora jóformán teljesen ki is merül.

Az 1941-ben megjelent térképeket szerző szintén a címük ABC rendjében állította össze. Így, a valamivel több, mint 200 térképcím között vegyesen következnek a megjelent katonai, kataszteri, vízi, geológiai, közgazgatási, gazdasági és világrészeket ábrázoló térképek, továbbá a nagymértékű alaprajzok is.

A térképkatalógus címírásmódja általában megegyezik az Országos Széchényi Könyvtár ide vonatkozó szabályaival. Az egyöntetűség fennáll szerzőnek az 1936—40. évciklusról önálló kötetben megjelent térképcím rendszerező művében meghatározott irányelvekkel is. Vagyis, feltünteti a térképlap címét, a térkép szerzőjének a nevét, a térkép mértékszámát, esetleges sorszámát, a térképlap nagyságát cm-ekben, a rajz kivitelét (pl. szintvonalozás, csikozás, színárnyalás), esetleg célját és, ha nagyobb, önálló térképsorozat tagja, a sorozat címét is (pl. „Átnézetes talajismereti térképek“, „Kataszteri térképek“, stb.) A térképkatalógusban való könnyű eligazodást, — a mellett, hogy a címek ABC-rendben vannak és ugyanaz a térkép még saját címének minden fontos címszava alatt is megtalálható, — a fejezet végéhez csatolt „Térképek helységmutatója“ című betűsoros jegyzék is elősegíti.

Szerzőnek fentiekben ismertetett műve szervesen illeszkedik az 1000 oldalas, 1941. évi „Magyar Könyvészet“ vaskos kötetének nagy gonddal összeállított többi fejezetéhez. Ugyanolyan gondosan és mindenre kiterjedő pontossággal készült ez a fejezet is, mint szerzőnek az 1936—40. ciklus térképészetről összeállított önállóan megjelent kötete. Mind a két bibliográfiai művet nagy haszonnal forgathatja úgy a szaktudományok művelője, mint az, akit csak a gyakorlati élet kényszerít a térképekkel és a térképészettel való sűrűbb foglalkozásra.

LÁNG SÁNDOR DR.

A magyar könyvkiadás helyzete a pénzromlás idején.

A magyar könyv sorsának történetírója nem igen fog izgalmasabb korszakot találni a modern könyv történetében, mint azt, amelyet a második világháború kitörése óta átélünk. 1938-ban még bőségesen állott rendelkezésre a szükséges nyersanyag: papiros, festék, könyvkötő anyag, s a szükséges gépi berendezés. Ettől az időtől kezdve azonban fokozatosan jelentkeztek a háborús nehézségek, bár látszólag hatalmas lendületet vett a magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem.

A könyvforgalom emelkedését részben a felvidéki és erdélyi területek átmeneti visszacsatolása okozta, nagyobb részben azonban azért következett be, mert az egyéb árucikkekben mindinkább fellépő áruhiány könyvvásárlásra késztetett olyanokat is, akik márkás csesebecsék, finom piperecikkek, választékos divatárak bősége esetén nem könyvajándékkal kedveskedtek volna. Bizonyos mértékben a háborús viszonyok következtében kényszerszórakozás is lett az olvasás.

Ezek az okok konjunkturális üzletággá fejlesztették a könyvkiadást. Régi, patinás kiadóvállalatok mellett kisebb-nagyobb új vállalkozások valósággal fölburjánzottak, úgyhogy a Magyar Könyvkiadók és Könyv-

kereskedők Országos Egyesületének békeidőben 25—30 tagja 100 körüli számra szaporodott föl, jöllehet az iparjog mind-egyre szigorúbb rendelkezései némileg fékeztek is ezt a nagy lendületet. A hivatásos könyvkiadók mellett rengeteg magánvállalkozói kísérlet történt, mert átment a köztudatba az a hiedelem, hogy a könyvkiadás kitűnő üzlet.

Ez a háborús konjunktúra az 1943/44. évi téli idénnyel úgyszólván egycsapásra befejeződött. Az 1944 tavaszán bekövetkezett események: német megszállás, rendszeressé váló légitámadások, az állandóan súlyosbodó cenzúrintézkedések, könyvégetések és elkobzások mindmegannyi újabb gond és nehézség kezdete volt.

Budapest ostroma után pedig úgyszólván mindent újra kellett kezdeni. A nyomdák a gáz- és villanyszolgáltatás hiánya miatt álltak és csak kitartó, szívós munka árán indult meg újból a termelés.

Az ország kifosztottsága, az általános anyagihiány magával hozta a végeláthatatlan pénzromlást, inflációt. A pénzügyi nehézségek az árak határtalan emelkedéséhez vezettek és a könyvkiadó azon vette magát észre, hogy a könyv az esetenként végrehajtott kisebb-nagyobb áremelések ellenére is teljesen lemaradt minden egyéb portéka áráról. Sürgős átmeneti intézkedésre volt tehát szükség.

Így született meg az alapár és szorzószám rendszere, amely már az első világháború utáni infláció idején is jól bevált.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének kiadói szakosztálya 1945. június elején határozta el a szorzószám bevezetését és az egyesület választmánya határozta el időről-időre a szorzószám megváltoztatását. Az első szorzószám 10 lett, főképen azért, hogy az árszámítás könnyebb legyen. Ehhez a szorzószámhoz alkalmazva állapította meg minden kiadó kiadványainak alapárát, mely általában megfelelt az 1944 decemberi bolti áraknak. Egyes műveknél azonban az akkor érvényben volt árat emelni, viszont másoknál mérsékelni kellett, hogy ne legyenek súlyosabb aránytalanságok.

A könyvárusi szorzószám megállapításánál a következő tényezők estek latba:

1. a könyvnyomdai,
2. a könyvkötészeti árak alakulásai, amelyek ugyancsak szorzószám-változásokban jutottak kifejezésre, csak hogy más alapárból kiindulva és más alakulási görbével.

Az alapárakat a Budapesti Soksorozítók Ipartestülete által meghatározott 1938. évi irányárak adták, de 1945 novemberétől magukat az alapárakat is emelték kb. 25%-kal. Általában fele akkora volt a könyvárusi szorzószám, mint a nyomdai és könyvkötészeti. 2.000.000 könyvkereskedői szorzószámmal pl. 4.000.000 nyomdai szorzószám esett egybe. De az életbelépés időpontjai sem voltak azonosak, többnyire lemaradt a könyvkereskedelmi szorzószám néhány nappal, azonfelül pedig a könyvszorószám a dolog természetéből folyólag nem léphetett érvénybe visszamenő hatállyal, mint pl. a bérhét kezdetéig visszanyúló nyomdai ár-megállapítás.

3. A papirosárok változása. Ez is szorzószám-rendszerben jelentkezett, melynek alakulása az előbbiekhöz hasonló módon ment végbe a

maga árvonalán. A papírárak kiindulási alapjául az 1944 március végén érvényes árak szolgáltak. A szorzószám itt is lényegesen magasabb volt, mint a könyvnél: a 2,000.000-s könyváruai szorzószámmal pl. kb. 6,000.000 papiros-szorzószám esett egybe.

4. Végül a kiadvállalati alkalmazottak fizetésének változásai.

Az alkalmazotti fizetések módosítása eleinte úgy történt, hogy a magánalkalmazottak ú. n. kollektív-szerződését újból és újból fel kellett mondani és újabb fizetésminimumokat kellett megállapítani, utóbb a gyorsuló infláció szükségessé tette, hogy kormányintézkedések szabályozzák az érvényben maradó kollektív szerződés szerinti illetmények százalékos felemelését vagy pótlékolását, a munkavállalóknak járó kalóriamennyiség megváltási összegét stb.

A kiadók kezdetben úgy gondolták, hogy a szorzószám mintegy könyváruai belső ügy lesz s a közönségnek úgyszólván nem is kell tudnia a változásokat: a végösszeg fogja csak érdekelni a vásárlót. Ez azonban nem így történt.

Mindinkább megnyilvánult az a törekvés, hogy az egyre fokozódó inflációs jelenségek, az áranarchia ellensúlyozása érdekében a könyvárak mérséklősen hassanak. A tankönyvek ármegállapítása pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozván, a kultusz-kormány az emelkedések bizonyos periodikus rögzítésére törekedett. Először az történt, hogy 1945 szeptember havára rögzítették a tankönyv-szorzószámot, azontúl pedig az a gyakorlat alakult ki, hogy az újabb szorzószámokat mindig egy-egy hétre állapították meg és a változásokról a „Köznevelés”-ben, később a napilapokban is tájékoztatták az érdekelteket.

Ilymódon a könyváruai szorzószám mind általánosabban ismertté vált, s a könyvkiadás is áttért arra a gyakorlatra, hogy a változásokat a napilapokban közlétegye és a rádióhírek közt is beolvastassa, a könyvkereskedők pedig kirakatukban kezdték jelezni az érvényes szorzószámot.

Annak a törekvésnek, hogy a könyvszorzószám nyilvánossá legyen, megvolt a maga propagandaereje is. Mivel kivétel nélkül minden árucikk nagyobb, sőt sokszorta nagyobb mérvű drágulást mutatott, mint a könyv, kívánatos volt a könyv aránylagos olcsóságát hangsúlyozni. Különösen jól lehetett ezt a törekvést 1945 karácsonyán megfigyelni, midőn a kiadók a pénzlebélyegzéssel kapcsolatban az addigi 2000-es szorzószámot 1500-ra szállították le és ezt újságcikkek, rádióközlemények, könyváruai kirakatok táblái egyaránt publikálták.

A szorzószám-rendszer bevezetése általában helyesnek bizonyult és népszerűvé vált, úgyhogy bizonyos irányító, ár- és értékrögzítő szerepet is kapott.

Mivel a könyvszorzószám befolyásolta a szerzők százalékos tiszteletdíjának összegét, fokozatosan kialakult az a gyakorlat, hogy az írói megállapodások a szorzószámhoz alkalmazkodjanak, sőt egyéb tiszteletdíjak kifizetésénél is alkalmazták a könyvkereskedői szorzószámot, mint pl. illusztrációk, grafikai munkák díjazásánál.

A könyvkiadásra nehezedeő súlyos helyzet természetesen azzal a következménnyel járt, hogy a könyvtermelés nagyon visszaesett. A demo-

kratikus átalakulás magával hozta a Magyar Írók Szövetsége és a Könyvkiadók Egyesülete közti kollektív megállapodást, mely a szépirodalmi művek írói díjait szabályozza. De sajnós, az írók kizsákmányolása elleni védelmi intézkedések még nem jelentették egyúttal azt is, hogy a megfelelő anyagi erő a könyvkiadás rendelkezésére álljon, így a kollektív megállapodás várt üdvös hatása nem tudott jelentkezni.

Megjelentek tehát a különféle segélykiáltások a magyar könyvkiadás érdekében. Vádak és védekezések, tanácsok és kioktatások láttak napvilágot egyre-másra a lapokban, ankétokat tartottak pártok és intézmények. A segíteni akaró jószándékok és gáncsoskodások egyaránt eredménytelenek maradtak azonban, mert a hibaforrás nem ott volt, ahol azt keresték: a könyv drágaságában vagy a kiadók hozzá-nem-értésében. Nem a könyv volt drága, hanem könyvvásárlásra nem tellett a könyvszerető közönségnek, mert elsősorban a primér szükségleti cikkekre kellett a szűkös jövedelmet fordítani: élelemre, lakásra. Ruházatra már általában nem jutott belőle, még kevésbé a kulturális igények kielégítésére. És nem a hozzáértés hiányzott egyszerre a könyvkiadó szakemberekből, hanem az anyagi erő a könyv olvasóknál a vásárláshoz.

A magyar könyvkiadás betegségét semmiféle tüneti kezeléssel meggyógyítani nem lehetett, mert betegsége az általános gazdasági helyzet velejárója, függvénye volt.

A könyvkereskedelmi szorzószámok alakulását a következő összeállítás mutatja:

1945. június	15-én	érvénybe	lépett	szorzószám	10
július	15-én	„	„	„	15
augusztus	13-án	„	„	„	20
„	26-án	„	„	„	25
szeptember	24-én	„	„	„	40
október	8-án	„	„	„	50
„	15-én	„	„	„	100
„	18-án	„	„	„	150
„	31-én	„	„	„	200
november	2-án	„	„	„	300
„	9-én	„	„	„	600
„	21-én	„	„	„	800
„	29-én	„	„	„	1.600
december	7-én	„	„	„	2.000
„	21-én*	„	„	„	1.500
1946. január	2-án	„	„	„	2.500
„	12-én	„	„	„	3.000
„	17-én	„	„	„	5.000
„	21-én	„	„	„	9.000

* Ekkor történt a pengő felülbélyegzése, miáltal a pénzjegymennyiség negyedrézsére csökkent, átmenetileg némi áresés következett be.

1946. február	8-án	érvénybe lépett szorzószám	25.000
„	18-án	„ „ „	30.000
„	22-én	„ „ „	66.000
március	4-én	„ „ „	100.000
„	11-én	„ „ „	130.000
„	25-én	„ „ „	170.000
április	1-én	„ „ „	300.000
„	8-án	„ „ „	500.000
„	11-én	„ „ „	1.000.000
„	18-án	„ „ „	2.000.000
„	25-én	„ „ „	4.000.000
május	2-án	„ „ „	9.000.000
„	9-én	„ „ „	25.000.000
„	16-án	„ „ „	100.000.000
„	23-án	„ „ „	600.000.000
„	31-én	„ „ „	2.000.000.000
június	6-án	„ „ „	8.000.000.000
„	13-án	„ „ „	60.000.000.000

Ekkor az infláció már olyan rohanó iramot vett, hogy a szorzószámokat napról-napra kellett volna meghatározni. Ezért a kiadók arra a gyakorlatra tértek át, hogy a szorzószámot „adópengőben“ állapítsák meg, mint ahogy a kereskedelmi élet egyéb területein is fokozatosan bevezették az árak adópengőben történő megjelölését.

Az adópengő-szorzószámtól azt a jótékony hatást is várták, hogy nem kell majd hetenként emelni a szorzószámot, ám az infláció rohama a „stabil“ pénz szerepét játszó adópengőt is elragadta.

A könyvárusi adópengő-szorzószám tehát azt jelentette, hogy a könyv alapárának, valamint az adópengő-szorzószámnak és az adópengő naponta hivatalosan közölt papírpengő-árfolyamának szorzata adta a könyv papírpengő-(vulgo: símapengő-)árát.

Az adópengőben megállapított szorzószámok a következőképpen alakultak:

1946. június	17-én	érvénybe lépett szorzószám	25.000	adópengő
„	28-án	„ „ „	35.000	„
július	8-án	„ „ „	100.000	„
„	11-én	„ „ „	200.000	„
„	16-án	„ „ „	1.000.000	„
„	23-án	„ „ „	15.000.000	„
„	25-én	„ „ „	30.000.000	„
„	26-án	„ „ „	100.000.000	„
„	27-én	„ „ „	200.000.000	„

Midőn a forint-átszámítási rendelet megjelent és 200.000.000 adópengő értéke egyenlő lett 1 forinttal, a könyvkiadáság abba a helyzetbe jutott, hogy az alaparat egyenlőnek vehette a forint-értékkel. Ez is mutatja, hogy a szorzószámok megállapításánál milyen nagy gonddal s egy-

úttal milyen reális mértéktartással jártak el a kiadói választmány tagjai. (Az adópengő utolsó, tehát 1946. július 29-i értéke 2.000 trillió [2.000,000.000,000.000,000.000] papírpengő volt.)

Ahogy e sorokat írjuk, a forint már régen kiállotta a tűzpróbát és valóban értékálló pénznek bizonyult, bár a stabilizáció természetesen csak fokozatosan érezte jótékony hatását. A könyvárak némi módosítása is elkerülhetetlen volt 1946 augusztusában: egyes cikkeknel emelni, másoknál csökkenteni kellett a régi alapárakat.

Az árszámítások azonban most már reális alapon nyugodhatnak és ha a könyvárak a magasabb termelői költségek, a papírhiány és a közönség kisebb vásárlókészsége miatt a békebeli mértéknél még mindig magasabb árszínvonalat mutatnak is, napról-napra közelebb jutunk a gazdasági élet egészséges vérkeringéséhez.

MÁTÉ KÁROLY.

A kötelezpéldánybeszolgáltatás 1945. évi mérlege.

A háború utáni esztendő egyes időszakaiban vizsgálva a kötelezpéldány-beszolgáltatás viszonyát az 1943—44-es esztendőkhöz, rögtön kiviláglik nyomdavidágunk óriási pusztulása, de azonnal meglátszik annak lassú és fokozatos felemelkedése is.

1945-ben Budapesten április hó végéig csak 5, a második évnegyedben 41, a harmadikban 89, és a negyedikben 98 nyomda működött. A vidéki nyomdák száma Erdély, a Felvidék és Délvidék elszakadásával 785-ről 423-ra csökkent. Ezek közül az első és második félévben 76, a harmadik negyedben 105 és a negyedik évnegyedben 138 működött. A budapesti 398 nyomda közül 237 és a 423 vidéki nyomda közül 262 nyomda sorsáról 1946. év elején még nem tudtunk semmit. Ekkor indultak meg a nyomozó munkálatok arra vonatkozóan, hogy e nyomdák közül mennyi pusztult el részben vagy teljesen, vagy hány nyomda szünetel egyéb okok miatt.

Érdekes a beszolgáltatott kötelezpéldányok számának növekedése az egymást követő negyedekben. Az első és a második évnegyedben összesen 342 könyv, illetve füzet, 2529 különböző aprónyomtatvány, a harmadik évnegyedben 292 könyv, illetve füzet és 3970 aprónyomtatvány és az utolsó évnegyedben 1142 könyv, illetve füzet és 3824 aprónyomtatvány jelent meg, illetve ennyit szolgáltatott be. A folyóiratok és hírlapok száma összesen 1435 volt. Amíg 1943—44. évekhez képest 1945-ben az aprónyomtatványok alig 40%-os csökkenést mutatnak, addig a könyvtermelés terén ez az esztendő 80—90%-os csökkenéssel zárult a hírlap és a folyóiratok száma pedig 75%-kal kevesbbedett.

(G. M.)